

Primorska podust – kritično ogrožen vretenčar

Besedilo: Marko Rajkovič Zemljevidi in foto: Zavod za ribištvo Slovenije

V Sloveniji je primorska podust zavarovana z Uredbo o zavarovanih prostoživečih živalskih vrstah. Na podlagi Priloge II Direktive o habitatih je bilo za primorsko podust treba opredeliti območje Natura 2000, ki pri nas obsega dolino Vipave, a tam vrsta v več kot desetletju ni bila več najdena. Po Pravilniku o uvrstitvi ogroženih rastlinskih in živalskih vrst v rdeči seznam je vrsta v Sloveniji opredeljena kot izumrla (Ex). Aktualne terenske raziskave Zavoda za ribištvo Slovenije (ZZRS) med leti 2013 in 2017 so pokazale, da je pri nas še prisotna, in sicer v Goriških brdih, a je skrajno ogrožena.

Razširjenost

Areal primorske podusti obsega vodotoke med porečjem reke Soče v Sloveniji in reke Vomane v Italiji.

Današnje območje razširjenosti primorske podusti v Sloveniji je enotno in zajema le približno štiri kilometre dolg vodni odsek v Brdih, ki je del rečnega sistema

Primorska podust (*Protochondrostoma genei*) iz potoka Kožbanjšček v Brdih.

Soče. Natančneje, naseljuje srednji tok reke Reke in spodnji tok njenega največjega pritoka Kožbanjšček. Omenjena vodotoka pa nista del omrežja Natura 2000 za primorsko podust.

V preteklosti je primorska podust množično naseljevala reko Sočo in njene pritoke, vključno z reko Vipavo, a je bila že leta 1983 prepoznana kot redka vrsta, saj je v manjšem številu naseljevala le še nekaj

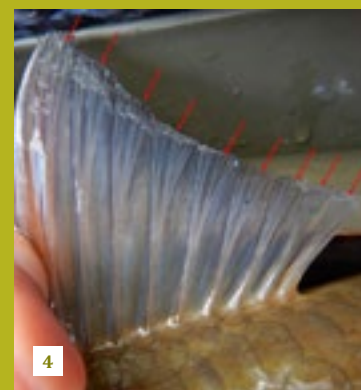
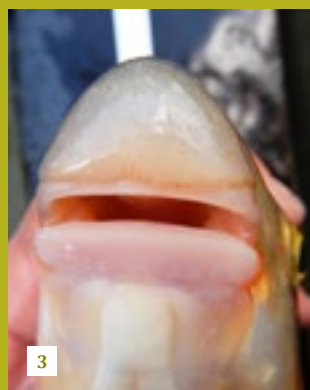
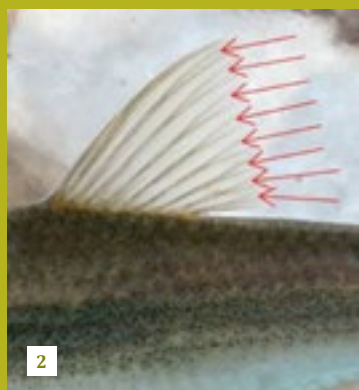
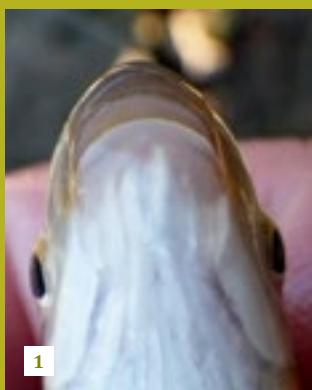
potokov. Okoli leta 1980 naj bi populacija v potoku Vogršček, pritoku Vipave, štela okoli 200 osebkov. Po izgradnji zadrževalnika Vogršček v drugi polovici 80. let prejšnjega stoletja je vrsta povsem izginila. Leta 1995 so primorsko podust kljub slabi raziskanosti opredelili kot izumrlo vrsto. Že naslednje leto, leta 1996, so jo našli v poginu rib v izlivnem delu Vrtojbi v reko Vipavo. Kasneje v Vrtojbi, danes močno onesnaženem potoku, ni bila

Kratek opis primorske podusti (*Protochondrostoma genei*)

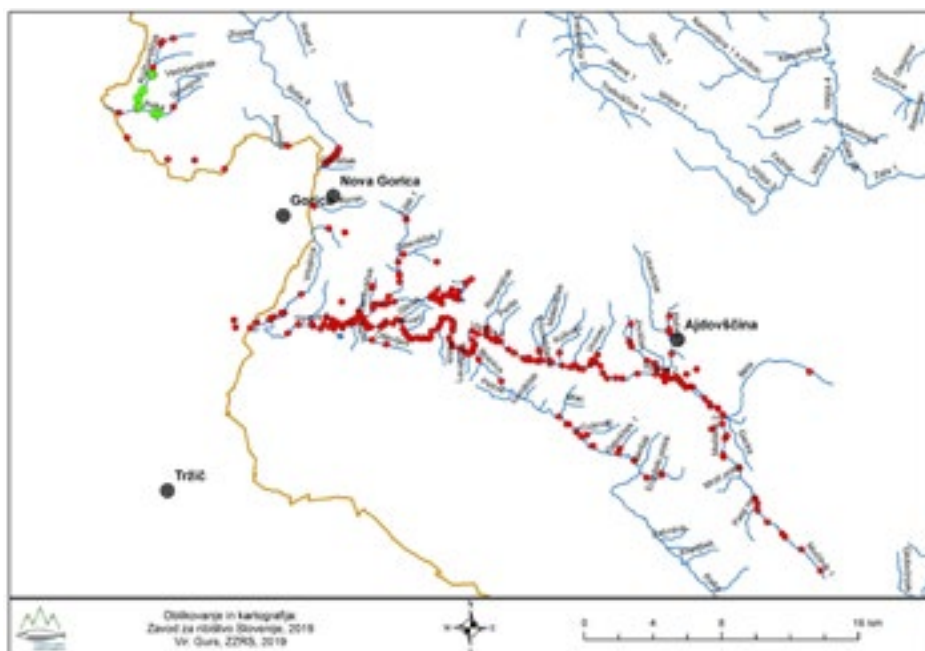
Primorsko podust uvrščamo v družino krapovcev (Cyprinidae). Običajno zraste do 20 cm, največ do 30 cm. Njeno vretenasto in vitko telo je pokrito z majhnimi luskami. Obarvanost telesa je srebrna, proti trebuhu prehaja v belo, proti hrbtu pa v zelenosivo barvo. vzdolž bokov, tik nad pobočnico, poteka temnejša proga. Prsne, trebušne in podrepna plavut so na bazi rdečkasto obarvane. Glavne morfološke značilnosti vrste, ki jo ločijo od drugih vrst, so izrazito podstojna usta, hrustančaste in usločene ustnice v obliki črke »U«, 50–62 lusk v pobočnici in osem razvejanih plavutnic v hrbtni plavuti.

Pri prepoznavanju moramo biti pozorni, saj pri juvenilnih osebkih obstaja možnost zamenjave z donavsko podustjo (*Chondrostoma nasus*) in primorskim blistavcem (*Telestes muticellus*). Primorsko od donavske podusti najlažje razlikujemo po številu razvejanih plavutnic v hrbtni plavuti. Donavska podust jih ima devet, primorska pa osem. V primerjavi z blistavci primorsko podust najlažje prepoznamo po izrazito podstojnih ustih s hrustančasto usločenimi ustnicami. Blistavci imajo namreč končna ali rahlo podstojna usta brez hrustančaste ploščice.

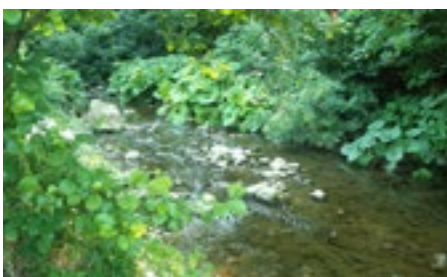
Primorska podust naseljuje srednje odseke nižinskih vodotokov s hitrim do zmernim vodnim tokom. Najpogosteje živi v manjših skupinah, na dnu se hrani se z obrastjo in vodnimi nevretenčarji. Spolno dozori v tretjem do četrtem letu starosti. Pred drstjo se v skupinah seli v hitro tekoče vode. Drsti se od maja do junija na prodnih plitvinah.

Primerjava primorske in donavske podusti. Primorska podust ima spodnjo ustnico v obliki črke »U« (1) in osem razvejanih plavutnic v hrbtni plavuti (2). Donavska podust ima spodnjo ustnico ravno (3), hrustančno ploščico in devet razvejanih plavutnic v hrbtni plavuti (4).

Vzorčna mesta za proučevanje rib na območju Vipavske doline in Brd, ki jih je Zavod za ribištvo Slovenije preiskal od leta 2013 dalje. Primorska podust je bila potrjena le v delu Goriških brdih (zeleno); v dolini Vipave, kjer je primorska podust kvalifikacijska vrsta za območje Natura 2000, pa ne.

Habitat primorske podusti v Kožbanjščku v Brdih. (foto: 4. VIII. 2015)

več zabeležena.

Po letu 1996 je bila primorska podust v porečju Vipave zabeležena le še leta 2003, ko je bil najden en osebek v reki Vipavi pri Mirnu, ter v letih 2003 in 2007, ko je bilo najdenih nekaj osebkov v potoku Dragonec, pritoku zgornjega toka Vipave. Po letu 2007 kljub iskanju na več kot 200 lokacijah ni bila več najdena. Leta 2013 je bila primorska podust odkrita v Goriških brdih v potoku Kožbanjšček. Ulovili so nekaj deset osebkov. Najdbe so bile nato potrjene še leta 2014 in 2017. Leta 2017 so jo našli tudi v reki Reki v Brdih, ko so ujeli 12 osebkov. Populacija v Brdih je ocenjena le na nekaj sto osebkov, predvsem mladih in spolno nezrelih.

Velikosti populacij primorske podusti v Italiji niso ocenjene, a so v zadnjih 20 letih v močnem upadu, kar se odraža tudi na krčenju areala vrste. V italijanskem delu porečja Soče datira zadnja najdba vrste v leto 2011, ko so v reki Corno našli zgolj en osebek. Ker kasnejših najdb ne beležijo, vrsto lahko obravnavamo kot tik pred izginotjem. V porečju reke Pad so se do danes ohranile le še posamezne večje skupine primorskih podusti. Zaradi tega je npr. regijski park Ticino (zahodno od

Milana) na območju rečnega sistema reke Pad vzpostavil program krepitve divjih populacij primorske podusti, v okviru katerega v vodotoke porečja Ticino izpuščajo vzrejene osebe primorske podusti. Ponovno je bila naseljena v Toskani in Laziu v pritoke Magra, Centa, Arno, Tevere in Ombrone. Za namen krepitve obstoječih populacij je bila doseljena tudi v nekatere vodotoke, v katerih so bile prisotne le še majhne domorodne populacije.

Ogroženost

Na splošno velja, da primorsko podust ogroža prisotnost tujerodnih vrst, kot so som (*Silurus glanis*), jez (*Leuciscus idus*), bolen (*Aspius aspius*) in donavska podust (*Chondrostoma nasus*). Te vrste so kompeticijsko močnejše, zato primorsko podust izpodrivajo ali pa jo plenijo, kar se odraža v močnem upadu njenih populacij. O ostalih grožnjah primorski podusti v literaturi ni konkretnih podatkov. Kljub pomankanju podatkov pa pogostih groženj vodnim organizmom, kot so degradacija habitata, črpanje vode in onesnaževanje, ne smemo izključiti. Ocenjujemo, da sta pri nas glavni grožnji primorski podusti tujerodna donavska podust, saj vrsti tekmujeta za isti življenjski prostor, pri čemer je donavska podust uspešnejša (v porečju Vipave se namreč uspešno razmnožuje), in degradacija habitata.

Grožnjo primorski podusti v Sloveniji zagotovo predstavlja tudi majhnost populacije, ki šteje le nekaj sto osebkov. Pojavlja se vprašanje, ali lahko tako majhna populacija brez aktivnega varstva na dolgi rok sploh obstane. Vsak poseg v populacijo lahko povzroči, da primorska podust izgi-

ne z območja Brd, zato je za njeno zaščito trenutno najboljše, da se v omenjene vodotoke ne posega.

Decembra 2017 je Center za kartografijo favne in flore na Ministrstvo za okolje in prostor vložil predlog za začasno zavarovanje življenjskega okolja primorske podusti v Goriških brdih. Na poziv ministrstva je nato ZZRS v sodelovanju z Zavodom za varstvo narave izdal strokovno mnenje o potrebnih ukrepih za ohranitev primorske podusti na tem območju. Ministrstvo je pripravilo osnutek *Pravilnika o začasnih prepovedih in omejitvi ravnanj v vodotokih, ki so habitat primorske podusti v Goriških brdih*. Pravilnik bo veljal eno leto po objavi, v času priprave tega prispevka pa je v javni razpravi.

Ukrepi za izboljšanje ohranitvenega stanja

V mednarodnem projektu, ki ga vodi ZZRS, se v obdobju 2017–2021 odvijajo aktivnosti za ohranitev te kritično ogrožene vrste. Cilj je ponovna naselitev primorske podusti v pritoke reke Vipave. Za doseg tega cilja bomo bolje raziskali biologijo vrste, popisali njene habitate in prepoznali grožnje za njen nadaljnji obstoj ter javnost ozaveščali o problematiki tujerodnih vrst.

Za izboljšanje ohranitvenega stanja primorske podusti v Sloveniji in za doseg ugodnih pogojev za njeno ponovno naselitev smo pričeli odstranjevati grožnje vrsti. Donavsko podust odstranjujemo z lovom, in sicer z metodama trnkarjenja in elektroribolova skozi celo leto, intenzivneje v času, ko se donavska podust zbira v plitvinah (v času drsti in ob nižjih vodostajih). Za ohranitev primorske podusti bomo uvedli še spremembo ribolovnega režima za donavsko podust, pri čemer je treba omejitve lova na vrsto (kvote) odpraviti, ribolovna mera pa naj bi ostala 18 cm, saj pri majhnih osebkih lahko pride do zamenjave donavske s primorsko podustjo.

Na ZZRS si prizadevamo, da bo na podlagi aktivnega ukrepanja primorska podust znova našla svoj prostor v dolini Vipave in da bomo vzpostavili razmere, ki bodo omogočale življenje primorske podusti tudi v bodoče. Pri tem bo treba s skupnimi močmi tudi izven projekta postoriti marsikaj, k čemur že prispevajo tudi naravovarstvene organizacije. *